

Váradi-Kusztos Györgyi

Összegező gondolatok Ignác Rózsa életművének megítéléséről

Ignác Rózsa nevét először szülővárosában, a Székelyföld keleti csücskén fekvő, borvízkútjairól, „pokolsaráról” (reumagyógyító iszapvulkánjáról) ismert Kovásznán hallottam. Hatalmas gyümölcsössel körülvett szülőháza tizenegy évig volt családjunk otthona. Ott került első ízben kezembe a *Levelek Erdélyből* és a *Családi mondanakör* című elbeszéléskötete. Az író remek megfigyelő- és lényegkiemelő-készségét tanúsító karcolatai, novellái emlékeztetése maradtak számomra találó jellemrajzaik, szellemes humoruk, eleven stílusuk, a különböző embereket, helyeket körülvevő sajátos atmoszféra érzékletes megjelenítése révén.

Később a csángóság történetével, néprajzával foglalkozó írások között találtam rá Ignác Rózsa *Született Moldovában* című regényére. A könyv két szempontból is érdekesnek tűnt. Egyrészt a csángó téma irodalmi feldolgozásának újdonsága, másrészt a valamikori népszerűség és az 1948 utáni – politikai okokból történő – zúzdára ítélet miatt.

Mivel életműve ma nem tartozik az irodalmi alkotások mércéjéül szolgáló kánonok mintaszerűnek ítélt, mértékadó szövegei közé, fent említett regényének korabeli kedvező fogadtatása, illetve a '90-es magyar irodalomtörténet Ignác-művekre vonatkozó lektúr-minősítése figyelmet elkerülhetetlenül a *kánon*, *kanonizáció*, *irodalmi kánonképződéssel* kapcsolatos elméleti kérdésekre irányította, szem előtt tartva Rohonyi Zoltán megfogalmazását: „(...)kánonról akkor beszéljünk, ha az irodalom önmozgásként értett oldala (receptió, intertextualitás) összekapcsolódik az intézményes autorizáció (kritika, iskola, irodalomtörténet) formáival.”¹ Itt és most csupán jelezni szeretném a problémakör fontosságát és tájékozódásom irányát.

Előadásom ezúttal a kanonizáció intézményes – ha tetszik, hatalmi – aspektusa felől közelíti meg az Ignác-életmű irodalmi megítélésének történetét. Az 1948 előtti népszerűsége, a '48-at követő elhallgattatásra, '56, majd '89 utáni megítélésre vonatkozó megállapítások a szöveggondozás, értelemgondozás, a cenzúra működését veszik figyelembe.

Hogy milyen helyet jelölt ki Ignác Rózsa számára a magyarországi irodalomtörténet-írás egykor és ma, nyomon követhető – és ez a legrövidebb út – az

¹ Rohonyi Zoltán: *Kánon és kanonizáció*. A XIX. századi irodalom értelmezési kereteihez. In: *A magyar irodalmi kánon a XIX. században*. Bp., Kijárat K., 2000. 10. o.

1942-től Magyarországon kiadott, magukat a magyar irodalom története(i)ként definiáló összegező munkák, valamint általános lexikonok vonatkozó megállapításáiban. Másrészt – és számomra ez az izgalmasabb út – az írásairól (pl. a *Született Moldovában* című regényéről) megjelent ismertetőkből, kritikákból.

Könyvei rövid ideig ugyan (1937–1948), de a „naiv irodalmi recepció” közösségi szintjén mindenképpen, sőt mondhatni intézményesen is kanonizált alkotásoknak számítottak. Irodalomtörténet-könyv [pl. a *Várkonyié*, aki *Az újabb magyar irodalom* című (1942-ben megjelent) könyvében így ír Ignác Rózsa stílusáról, regényeinek tartalmi, tematikus sajátosságairól: „Még az oly dinamikus, túlfűtött stílusú erdélyi elbeszélők közt is új hangot tud megütni, még drámaibb, lendülőbb és hevesebb, ragyogást és sötétséget váltogató, (...) s neki köszönhetjük, hogy egy szinte elfeledett magyar törzsnek, a csángóknak életéről minden lényegeset megtudtunk, s fölébredt lelkiismerettel tartjuk számon sorsukat.”²], irodalmi folyóiratok foglalkoztak munkáival. A magyar prózaírás egyéni stílusú folytatóját látták benne. Az író visszatekintései szerint egykor még iskolai tananyag is volt (pl. a Nyíregyházi Tanítóképzőben).

Művei fogadtatásának egyik legjellegzetesebb példajaként említhető az egykor igen népszerű, sok kiadást megért *Született Moldovában* regény recenziója. Megmutatja, hogy milyen jellegű és színvonalú folyóiratok foglalkoztak az író munkáival, kik voltak kritikusai, milyen olvasói elvárással közeledtek írásaihoz, milyen szempontokat érvényesítettek kritikáikban.

Különböző pártállású politikai napilapok³, irodalmi folyóiratok⁴, katolikus⁵ és protestáns⁶ lapok egyaránt írtak kritikát e regényről. Elsősorban az író téma-választásának újdonságára, történelmi időszerűségére, hiányt pótló jellegére irányítják az olvasók figyelmét. Valamennyien kiemelik a csángóság életét bemuta-

² Várkonyi Nándor: *Az újabb magyar irodalom 1880–1940.*, Bp., Szukits-kiadás (?), 1942. 525–526.o.

³ Például a szociáldemokrata Népszava, mely az irodalmi rovatában szociáldemokrata írók művei mellett Ady Endre, Kosztolányi Dezső, Molnár Ferenc írásait is megjelentette; az 1938-ban alapított, majd 1944-ben a német megszállás után betiltott liberális Magyar Nemzet

⁴ Például az MTA támogatásával megjelenő tudományos és irodalmi folyóirat: a Budapesti Szemle; a magyarság sorskérdéseinek nagy teret biztosító pécsi irodalmi, művészeti és társadalomtudományi havi folyóirat: a Sorsunk (1941–1948); a Szegeden havonta megjelenő irodalmi, művészeti, közművelődési és tudományos havi folyóirat: a Délvidéki Szemle (1942–1944)

⁵ például a katolikus szépirodalmi és kritikai képes hetilap: az *Élet* (1909–1944); a Possonyi László szerkesztette szintén katolikus irodalmi, tudományos havi folyóirat: a *Vigilia* (1935–)

⁶ például a kálvinista folyóiratként induló, 1939-től világnézeti és társadalompolitikai hetilap: a *Magyar Út* (1934–1944), melynek szerzői a népi írók, illetve az erdélyi, felvidéki és a vidéki városok szellemi életének képviselői

tó rész központi szerepét. (A rövidebb-hosszabb könyvismertetésekben a mű fő problémájaként megjelölt, időszerű kérdésnek tartott asszimiláció és a tragikum fogalmai egymásra utalva jelennek meg.⁷) Ezen írások – hogy csak néhányat említsek – Possonyi Lászlótól, a Vigilia szerkesztőjétől, Gálos Rezsőtől, a pécsi, majd a budapesti egyetem magántanárától származó recenziók, rövid elemzések kedvező fogadtatásról tanúskodnak. Természetesen akadt, aki írásainak érvényességét, hitelét is vitatta⁸, de *Kárpáthy Aurél*, *Schöpflin Aladár*, *Rhédey Tivadar*, *Hegedüs Lóránd*, *Hunyadi Sándor*, *Papp Jenő vagy éppen Várkonyi Nándor* méltatásai alapján egyetérthetünk az író ama megállapításával, miszerint 1948 előtt némi fenntartással, de az aktuális írói társadalom befogadta.

1948 után, az általam izgalmasnak nevezett nyomkövető úton – egy legalább tordai hasadék nagyságú – szakadék tátong, amennyiben a *Született Moldovában* című regényről (tudomásom szerint) 1948 és 1989 között nem jelent meg kritika, méltatás. 1948 és 1957 között az író saját munkáit nem publikálhatta. E majdnem évtizedes kényszerű némaság időszaka alatt az író műfordításokkal foglalkozott.

1957 után irodalmi munkásságáról az 1961-es *Új Magyar Lexikon*⁹ tudósít, elmarasztalva nacionalistának nevezett prózájáért. „Sok kedves írásomat alig vette észre a kritika (mondja 1973-ban Ignác Rózsa), de a leggyengébb – s persze megint a legkeresettebb – könyvem kapta a legtöbb lesújtó bírálatot [...]. Az egyik kiváló kritikus tollából arról értesülhettem, hogy „világnézet nélküli” író vagyok, „nacionalista” és „dzsentrofil”. Mit tudjak tenni én Uram és én Istenem? Gondoljam azt, hogy logikátlan egy nacionalistát világnézet nélkülinek tartani, vagy örvendezzem, hogy esetemben a nacionalizmus nem feltétlenül világnézet? Még XIX. századi értelemben sem voltam nacionalista soha [...]”¹⁰ – utasítja vissza Ignác Rózsa az őt érő egyik leggyakoribb – természetesen – vádként megfogalmazott állítást.

⁷ Nem véletlen, hogy aktuálisnak tekintették az asszimiláció kérdését, hiszen Magyarországon vitatéma volt politikusok, irodalmárok körében egyaránt. „Az asszimiláció kérdése bele van dobva a nyilvános vita tárgyai közé, s akarva, nem akarva számolni kell vele [...]. A vita nem csupán politikai, közlő érinti a kultúra s főképp az irodalom és művészet területeit, melyben mi írók élünk” – állapítja meg az „Asszimiláció és irodalom” című cikkében Schöpflin Aladár. In: Nyugat, 1939. I. sz. 281–293.

⁸ Horváth Béla: „A lecsapolt mocsár”. Szép Szó 1939. VIII. 79–80.

⁹ Új Magyar Lexikon. Szerk. Berei Andor. Akadémiai Kiadó, Bp. 1961.

¹⁰ Hegyi Béla: „A Vigilia beszélgetése Ignác Rózsával”. Vigilia, 1973. VIII. 532.o.

1963-ban irodalmi tevékenységéről Benedek Marcell¹¹ ír a *Magyar Irodalmi Lexikonban*¹². (Tragikus életrajzi szemléletére, a két világháború közötti erdélyi nemzedék sorsának drámai megjelenítésére hívja fel a figyelmet, egyúttal azt is megállapítva, hogy a '45 után írt művei változatos tárgyúak, enyhültebb életfelfogást tükröznek.)

Az 1966-os irodalomtörténet 6. kötete¹³ már csak Reményik Zsigmond bibliográfiai adataként említi Ignác Rózsa nevét. Pomogáts Béla viszont 1982-ben *Az újabb magyar irodalom 1945–1981* című összefoglaló könyvében¹⁴ a Nyugat harmadik nemzedéke kapcsán tájékoztat az író irodalmi munkásságáról. Írásainak 1989 utáni irodalmi megítélésében meglehetősen eltérő álláspontok észlelhetők. A '89-es politikai fordulat lehetővé tette művei újrakiadását, addig kiadatlan írásainak hazai megjelentetését (l. Püski K., az erdélyi Pro Print K., amely az életmű kiadását is felvállalta). Politikai cenzúra – elvileg – többé nem jelenthet akadályt. Írásaira vonatkozó rekanonizációs törekvések az anyaországban és Erdélyben¹⁵ egyaránt észlelhetők.

¹¹ Benedek Marcell „fedezte fel” az író Ignác Rózst; ő volt első két regényének lektora is. L. Benedek Marcell: „Az I. R. F. T. megalakulásának hiteles története”. Esti Kurir, 1937. V. 4.

¹² Magyar Irodalmi Lexikon. Szerk. Benedek Marcell. Bp., 1963. I. 490.

¹³ A magyar irodalom története 1919-től napjainkig. VI. kötet. Szerk: Szabolcsi Miklós.

¹⁴ Pomogáts Béla: *Az újabb magyar irodalom története 1945–1981*. Bp., 1982.

¹⁵ Erre utalnak (a teljesség igénye nélkül) az alábbi adatok:

1995-ben Ignác Rózsa-írást tartalmazó alternatív tankönyv jelenik meg Kolozsváron. (Máthé András – Szász Mihálykó Mária: *Irodalmi olvasókönyv*. (Alternatív tankönyv az ötödik osztály számára.) Kolozsvár, 1995.)

Gödriné Molnár Márta 1997-ben, 81 oldalas, „I. fokozati tudományos-módszertani dolgozatának” témájául Ignác-regényeket választott „A regényesített szülőföldélmény Ignác Rózsa műveiben” címmel, elsősorban azért, mert megítélése szerint „a megvetés, megbélyegzés, elhallgatás után ideje volna, hogy tisztelet adassék művészetének, úgy, hogy ébren tartsuk emlékezetét elsősorban szülővárosában, Háromszéken, Erdélyben [...]”.

Az író munkásságának megbecsülése jeléül 1999-ben Kovásznán Ignác Rózsa-emlékszobát avattak. Az ünnepségről beszámoló *Háromszék* megyei lap közli Fábri Annának rövid írását *Magyar íróknak* címmel. Az életművet értékelő jelzőktől tartózkodó, semleges hangnemű cikk mindenekelőtt arra hívja fel a figyelmet, hogy mindig is számottevő volt az erdélyi eredetű írók aránya irodalmunkban. Megállapítja, hogy az olvasóközönségét a középosztályban kereső Ignác Rózsa erdélyi könyveivel érte el igazi nagy sikereit. Közérthetően, az irodalmi hagyományokhoz kapcsolódva örökítette meg „hazájának nyelvét, történeteit, hétköznapi és kiemelkedő hőseit”. (Kisgyörgy Zoltán és Benjámin: „In memoriam Ignác Rózsa”, *Háromszék*, Sepsiszentgyörgy, 1995. szept. 23.)

Ugyanakkor Görömbei András figyelmeztetett arra, hogy a jelenlegi szerteágazó irodalmi élet, a különböző elméleti iskolák gyors váltakozása, a könyvpiacra megjelenő írások töménytelen mennyisége is oka lehet annak, hogy a megérdemelnél még mindig kisebb figyelem fordul Ignác Rózsa munkái felé.

Bár az 1991-es *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*¹⁶, a 1994-ig megjelentetett *Magyar Életrajzi Lexikon*¹⁷ és az (1994-es, majd 2000-ben megjelent) *ÚMIL*¹⁸ tartalmaz Ignác Rózsa-szócikket, a 19 kötetes (1993–2004 között kiadott) *Magyar Nagylexikon*¹⁹ nem tud az íróról létezéséről.

A *magyar irodalom története (1945–1975)* 1990-es kiadása „kiátkozás” helyett „állást foglal” Ignác Rózsa életművével kapcsolatban is, mégpedig oly módon, hogy teljes egészében a belletrisztika, a problémátlan olvasmányok körébe utalja, talán tréfának szánt érveléssel. A ’40-es évekből mindössze három művét említi (*Keleti magyarok nyomában, Márványkikötő, Róza leányasszony*), melyek közül az utóbbit²⁰ mindent elsöprő bizonyítéknak tekinti arra nézve, hogy „az író elsősorban a színes, izgalmas jellemeket, teatrális helyzeteket kedveli, ami nem csoda, hiszen maga is a Nemzeti Színház tagja volt.”²¹

A *Magyar Irodalom Története*²² című 2007-es munka az ’56-os események kapcsán említi Ignác Rózsanak – a *Rendületlenülben* megjelent – *Igazat játszottak* című novelláját mint legkorábbi példát a „pesti srácok” mítoszra.

És ha már előadásom elején azt állítottam, hogy a *Született Moldovában* regény recepciója rálátást biztosít az Ignác-művek fogadtatására, akkor érdemes arra is figyelni, hogy ’89 után, erdélyi lapokban olvashatunk Ignác Rózsa műveivel, s konkrétan e regényével is foglalkozó írásokat.²³ Elsősorban Kántor Lajos 1999-ben a *Látóban* (és a *Kortársban*), valamint Sombori Sándor 1990-ben az *Ige* református gyülekezeti lapban megjelent cikkeire gondolok. Ez utóbbi írás ért-

¹⁶ *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*. Főszerk. Balogh Edgár. Bukarest, Kriterion Kiadó 1991.

¹⁷ *Magyar Életrajzi Lexikon*. Főszerk. Kenyeres Ágnes. Bp., Akadémiai Kiadó 1994-ig.

¹⁸ *Új Magyar Irodalmi Lexikon*. Szerk. Péter László. Bp. Akadémiai Kiadó 2000.

¹⁹ *Magyar Nagylexikon*. Főszerk. Élesztős László, Berényi Gábor, Bárany Lászlóné. Bp. Akadémiai Kiadó 2004-ig

²⁰ „Legközépszerűbb írásomnak a Róza leányasszonyt tartom. Mondjam-e, hogy jellemzően az egyik legolvasottabb, legnépszerűbb?” In: *Vigilia*, 1973. 8. sz. 532.

²¹ *A magyar irodalom története. 1945–1975*. III/1. Bp., 1990. 78.

²² *A Magyar Irodalom Története*. Szerk. Szegedy-Maszák Mihály. Bp., Gondolat Kiadó 2007.

²³ Sombori Sándor: „*Született Kovásznán*”. *Az Ige*. Kovászna, 1991. 10. sz. 6.

Kántor Lajos: „*Született Kovásznán és Fogarason*”. *Látó*, 1999. 10. évf. 12. sz. 136–139.

Kántor Lajos: „*Ignác Rózsa és az irodalomtörténet-írás*”. *Kortárs*, 1999. 43. évf. 12. sz. 93–98.

Lászlóffy Csaba: *Ignác Rózsa fiókgénye*. Helikon, Kolozsvár, 1999. 9. évf. 15. sz. 3.

hetetlennek tartja, hogy a kritika „ólmos fülekkel” és „behunyt szemmel” megy el az általa „regényeposznak”, egyszersmind Ignác Rózsa fő művének tekintett *Született Moldovában* mellett.

Úgy tűnik, hogy a regénnyel szembeni olvasói elvárások ötven év után is más és más indokkal, hangsúllyal, de – a hitelesség követelménye köré szerveződnek, mind a téma időszerűségét méltató, s a regény értékeit a szerző írói kvalitásaival magyarázó Somborinál, mind pedig az író helyzetrajzainak kitüntetett szerepéről értekező, s e vonatkozásban a szerzői életrajzra, élményre, az író motíváló lelki, alkati tényezőkre, az életmű fejlődésrajzára, irányzatokhoz, nemzedékhez való kapcsolatára figyelő – a fent említett regényre csak utaló – Kántornál Lajosnál, aki szerint a *Született Moldovában* hitelességből és megjelenítőerőben elmarad a *Keleti magyarok nyomában* regényes útirajzról.

Látható, hogy az egymással bizonyos tekintetben ellentétes megítélések szembeállításánál az egykori és a „mai” befogadók művel szembeni elvárásainak közös pontjai is megmutatkoznak.

Ignác Rózsa fia, a költő és chicagói nyelvészprofesszor Makkai Ádám vállaltan személyes hangú írásai az író Ignác Rózsáról (pl. a 2007-es *Székelyföld* c. folyóiratban, vagy az általa fiókgregényként emlegetett *Ünnepi férfiú*, és *A vádlott* című regények bevezetőjében), Kodolányi János, az akkor még kiadhatatlan *Ünnepi férfiú* című regényt felsőfokon méltató levele, Jókai Anna ajánlása az 1953-ban befejezett, de politikai okokból csak 1989 után kiadott *A vádlott* című regényhez, vagy Sturm László ez utóbbi könyv stílusával kapcsolatban kételyeket is megfogalmazó, de alapvetően Makkai Ádám bevezetőjének gondolatmenetét elfogadó 2007-es recenziója²⁴ mind-mind arról tanúskodnak, hogy az *Ünnepi férfiú* és *A vádlott* értő olvasói Ignác Rózsában nem csupán az irodalmi hagyományok egyéni stílusú folytatóját látják, de a merőben újat teremteni képes alkotót is.

Az Ignác-írások esztétikai színvonalának egyenlenségét hangsúlyozó bírálatok megfontolt véleménynyilvánításra intik az olvasmányos, élvezetes stílusú, minden bizonnyal szórakoztatni is akaró, de nem csak felszínes szórakozást nyújtó könyveitől fellelkesült olvasót. Ám ugyanezek a bírálatok életműve értékeinek felkutatására, helyzetrajzainak, említett regényeinek el- vagy éppen újraolvasására is ösztönözhetik a kései befogadót. És reményeim szerint ennek az előadásnak a meghallgatóit is.

²⁴ *Kortárs*. 51. évf. (2007. nov.) 11. sz. 123–126.